

Stockholm den 9 januari 2024

R-2023/2126

Till Justitiedepartementet

Ju2023/02432

Sveriges advokatsamfund har genom remiss den 31 oktober 2023 beretts tillfälle att yttra sig över betänkandet Anonyma vittnen (SOU 2023:67).

Sammanfattning

Advokatsamfundet avstyrker förslaget.

Gängkriminalitet med dödligt våld, sprängningar och hot är ett stort problem i Sverige. Det är därför viktigt att samhället vidtar åtgärder för att komma tillrätta med den organiserade gängbrottsligheten. Dessa åtgärder måste emellertid vara effektiva, proportionella och rättssäkra. Det nu avgivna förslaget uppfyller inget av dessa krav. Det är även viktigt i en rättsstat att den som är misstänkt för brott har möjligheten till ett effektivt försvar. Denna möjlighet skulle undergrävas väsentligt om utredningens förslag leder till lagstiftning.

Om förslaget ändå leder till lagstiftning, anser Advokatsamfundet att den föreslagna regleringen med anonyma vittnen bör tidsbegränsas för att på så sätt möjliggöra en analys av regleringens effektivitet och rättssäkerhet.

Synpunkter

Införande av anonyma vittnen

I betänkandet En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring (SOU 2021:35) har frågan om införandet av anonyma vittnen analyserats noggrant. En enig utredning avrådde då från att införa ett system med anonyma vittnen i Sverige. Advokatsamfundet delade i sitt remissvar den 28 september 2021 utredningens ställningstagande avseende införandet av en möjlighet att vittna anonymt. Det har därefter inte framkommit några omständigheter som ger anledning att ompröva tidigare ställningstagande. De argumentet som förts fram i det tidigare betänkandet mot införandet av anonyma vittnen kvarstår således och gäller med oförminskad styrka.

Advokatsamfundet konstaterar att den nuvarande utredningen har haft att föreslå ett system med anonyma vittnen; inte att utreda och ta ställning till om det i svensk rätt bör införas en möjlighet att vittna anonymt. Utredningen har alltså inte beretts möjlighet att ta ställning till om anonyma vittnen ska införas eller inte. Trots detta förefaller utredningen inte själv vara särskilt övertygad om lämpligheten i att införa anonyma vittnen.

Utredningens förslag till införande av anonyma vittnen

Utredningen har valt en lösning som, såvitt är känt, inte finns i något annat land. Redan detta faktum ger anledning att ifrågasätta den föreslagna lösningen. Det hade rimligtvis varit lämpligare att titta på de lösningar som valts i våra nordiska grannländer, t.ex. i Finland.

Utredningen föreslår bland annat att rätten som ska döma i brottmålet inte ska ha kännedom om vittnets identitet och inte heller ska pröva frågan om vittnet ska få vara anonymt eller inte. Däremot ska den domare som ska döma i målet pröva frågan om det anonyma vittnet ska tillåtas som bevismedel eller inte. I praktiken torde detta innebära en överprövning av tidigare beslut, dock på obefintligt eller i vart fall mycket bristfälligt underlag. Detta är enligt Advokatsamfundet inte en rimlig lösning.

Det som är positivt med det lämnade förslaget är att utredningen, i likhet med vad som gäller i Finland, valt att tillåta anonyma vittnen som åberopas såväl av åklagare som av försvarare. Nackdelen är emellertid att detta ger ett skenbart drag av *equality of arms* mellan åklagare och försvarare, eftersom åklagaren i dessa fall kommer att känna till

vittnets identitet medan försvararen inte kommer känna till vittnets identitet när det åberopas av åklagaren.

Vid den första prövningen om vittnet ska tillåtas vara anonymt eller inte ska åklagaren, en domare och ett offentligt ombud närvara. Försvararen äger inte rätt att närvara annat än om vittnet åberopats av den misstänkte/tilltalade. Systemet med offentliga ombud har använts under ett antal år i samband med domstolsprövning av hemliga tvångsmedel. Någon utvärdering av funktionen med offentliga ombud har dock aldrig gjorts. Det är därför oklart om offentliga ombud de facto skulle innebära den nödvändiga rättssäkerhetsgaranti som skulle behövas i detta avseende, eller enbart gesken av det. Det framgår dock av betänkandet att offentliga ombud i princip aldrig överklagar ett beslut om hemliga tvångsmedel. Det kan därför ifrågasättas hur verkningsfullt systemet med offentliga ombud vid prövning av möjligheten att vittna anonymt egentligen är ur ett rättssäkerhetsperspektiv. I utredningen saknas också en närmare analys av vilka rättssäkerhetsfrågor som det offentliga ombudet ska och kan bevaka vid prövningen av om ett vittne ska tillåtas vara anonymt. Advokatsamfundet anser vidare att frågan om vad kännedom om vittnets identitet kan få för betydelse för det offentliga ombudets säkerhet, bör analyseras inom ramen för den fortsatta beredningen av utredningens förslag.

För att en person ska vara beredd att vittna anonymt kommer det krävas omfattande garantier. Om vittnet inte kan garanteras anonymitet genom hela processen kommer personen ifråga troligtvis inte vara beredd att vittna. Några sådana heltäckande garantier finns emellertid inte i den föreslagna lösningen. Om exempelvis en brottsrubricering ändras under förundersökningen från t.ex. försök till mord till grov misshandel, föreligger inte längre de rättsliga förutsättningarna för att bevilja anonymitet. Hur en sådan situation ska hanteras har inte belysts i betänkandet. Med tanke på att polis och åklagare känner till vittnets identitet samt då det generellt sett föreligger en vittnesplikt, torde effekten bli att vittnet kan tvingas vittna enligt vanliga regler. De skyddsåtgärder som kommer att krävas av samhället under förundersökningen, liksom under och efter huvudförhandlingen, torde bli omfattande även om vittnet utlovats anonymitet. Det kommer med stor sannolikhet finnas personer som kommer göra sitt yttersta för att få tag i vittnet. Denna fråga har inte analyserats tillräckligt i betänkandet.

Av 1 § i förslaget till lag om anonyma vittnen ställs ett antal kriterier upp som måste uppfyllas för att en person ska få vittna anonymt. Det kan dock ifrågasättas om dessa kriterier är tillräckliga för att uppfylla de krav som uppställs enligt Europadomstolens praxis utifrån den rättighetskatalog som finns i Europakonventionen för mänskliga rättigheter.¹ Den föreslagna avgränsningen riskerar därmed att leda till att Europadomstolen för mänskliga rättigheter i efterhand skulle kunna konstatera att det inte förelåg erforderliga förutsättningar för anonymitet och att en person således dömts felaktigt av svensk domstol. En domstol som dessutom inte haft någon möjlighet att pröva anonymiteten som sådan inom ramen för själva brottmålet. Införandet av möjligheten att vittna anonymt i vissa speciella mål under särskilt angivna förutsättningar kommer med all sannolikhet leda till felaktiga förväntningar hos allmänheten. Personer som bevittnat brott som inte omfattas av bestämmelsen i 1 § kommer vilja vara anonyma för att ställa upp och vittna. I förlängningen kommer detta leda till att färre misshandelsbrott, stölder, m.m. kommer klaras upp. Detta går stick i stäv med de intentioner som regering och riksdag uttalat och som även anges i direktiven till förevarande utredning.

Enligt förslaget ska ett vittne kunna höras anonymt om det föreligger en påtaglig risk för att vittnet eller någon närstående till vittnet utsätts för allvarlig brottslighet som riktar sig mot dennes liv, hälsa, frihet eller frid. Denna riskbedömning torde i normalfallet behöva göras innan vittnet lämnat någon utförligare redogörelse för sina iakttagelser för polisen. I detta tidiga skede kommer det i normalfallet inte heller vara klarlagt om vittnet har någon form av kopplingar till andra förhörspersoner. När domstol ska pröva frågan om anonymitet kommer detta vara de förutsättningar som finns tillgängliga. Någon försvarare som kan bemöta åklagarens påstående kommer inte heller finnas på plats för att komma med motargument. Risken för felaktiga beslut torde därmed vara stor med den föreslagna regleringen.

Vid en huvudförhandling ska inte frågor få ställas till det anonyma vittnet eller till andra förhörspersoner som riskerar medföra att vittnets identitet röjs. Det sagda torde exempelvis innebära att det inte blir tillåtet att ställa frågor till vittnet angående på vilket avstånd iakttagelsen gjordes eller vilka siktförhållandet som råder på plats. För det fall vittnet gjort iakttagelserna från sin bostad eller arbetsplats skulle detta kunna

¹ Se beträffande detta i SOU 2021:35.

leda till att identiteten röjs. Samtidigt är det väsentliga frågor för att domstolen ska kunna bedöma bevisvärdet av de uppgifter som lämnas av vittnet. Ansvar för att identitetsavslöjande frågor inte ställs ligger på rättens ordförande. Då denne helt ska sakna kännedom om vittnets identitet, blir det emellertid omöjligt för ordföranden att veta vilka frågor som ska tillåtas respektive förbjudas.

Bevisvärdet av anonyma vittnen kommer av naturliga skäl vara mycket lågt. Ju mer som görs för att dölja personens identitet, desto lägre kommer bevisvärdet vara. Om personen hörs på telefon, är maskerad, rösten är förvrängd, etc. blir det därmed mycket svårt för domstolen att bedöma vittnets trovärdighet. Olika scenarier kan då uppstå. Domstolen kan tycka att bevisvärdet är så lågt att man väljer att avvisa bevisningen. Alternativt tillåter domstolen förhöret, men fäster ingen vikt vid de uppgifter som lämnas av vittnet eftersom bevisvärdet är så lågt.

Frågan om konsekvenserna av att ett anonymt vittne lämnar osanna uppgifter behandlas mycket kortfattat i betänkandet. Hur ska en förundersökning och huvudförhandling om mened genomföras med en person som vittnat anonymt?

Även om ett vittne tillåts vittna anonymt får man utgå från att den organiserade brottsligheten kommer försöka identifiera vittnet och vidta åtgärder mot vittnet, i värsta fall mörda vittnet eller någon närstående till vittnet. Risken är också stor att den som vill komma åt vittnet tar fel på person. Vi har på senare tid sett flera exempel på sprängningar och skjutningar som varit avsedda att rikta sig mot rivaliserade gängmedlemmar eller deras anhöriga, men där utförarna tagit fel på person och dödat personer utan några som helst kopplingar till organiserad brottslighet. Denna typ av misstag riskerar även kunna ske när det gäller anonyma vittnen.

Vid den internationella utblick som gjordes i SOU 2021:35 konstaterades att anonyma vittnen används i oerhört begränsad omfattning i jämförbara demokratiska rättsstater. Det saknas enligt Advokatsamfundet anledning att tro på ett annat utfall vid ett införande av anonyma vittnen i Sverige. Bevisvärdet av vittnesutsagor från anonyma vittnen kommer dessutom som sagt vara mycket lågt och den föreslagna lösningen är dessutom udda i en internationell kontext och främmande för det svenska rättssystemet. Att en person som är åtalad för brott ska ha full insyn i den bevisning som åberopas mot denne, är en fundamental princip i en rättsstat och ska inte få åsidosättas genom ett system med anonyma vittnen. Det finns således inga skäl som

talat för att genomföra utredningens förslag. Tvärtom föreligger starka skäl mot att införa den föreslagna regleringen med anonyma vittnen.

Åtgärder mot den organiserade brottsligheten är viktiga, både preventivt och repressivt. Ett införande av anonyma vittnen är dock inte lösningen för att komma tillrätta med detta problem. Det finns snarare en risk för orimliga förväntningar från allmänheten på att de brottsbekämpande myndigheterna genom användningen av anonyma vittnen ska komma åt gängkriminaliteten. Detta skulle riskera att minska allmänhetens förtroende för rättsväsendet och i förlängningen för vår rättsstat.

Om förslagen ändå leder till lagstiftning, anser Advokatsamfundet att det i det fortsatta lagstiftningsarbetet bör övervägas att tidsbegränsa den nya regleringen. En tidsbegränsning, exempelvis till fem år efter ikraftträdandet, skulle möjliggöra att en utvärdering kan göras avseende om systemet är effektivt och rättssäkert.

SVERIGES ADVOKATSAMFUND

Mia Edwall Insulander